

10. Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. — К.: Логос, 1998.
11. Селиванов М. П., Хрупа М. С. Антинаркотичне законодавство України: Історія, теорія, коментар. — К.: Юрішком, 1997.
12. Самсонов В. П. Проблемы профилактики наркомапии в учреждениях исполнения наказания России: Итоговые материалы международного проекта. — Х.: Фисарт, 2002.
13. Конвенция ООН о борьбе против незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ 19 декабря 1988 года: Материалы Конвенции ООН о борьбе против незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ. — Вена, 1988; Міжнародна Єдина конвенція про наркотичні речовини 1961 року // Збірник діючих договорів, угод і конвенцій, укладених СРСР з іноземними державами. — М., 1970. — Вип. XII.
14. Федорова П. Проблемы, связанные с применением принудительного лечения наркомании // Права наркозалежных. — К., 2001. — С. 52-54.
15. Капибер Ю. Н. Наркоситуация в учреждениях исполнения уголовных наказаний // Профилактика наркомапии: организационные и методические аспекты: Итоговые материалы международного проекта. — Х., 2002. — С. 183-193.
16. Музика А. Проблема легалізації вживання наркотичних засобів і права людини // Права наркозалежных. — К., 2001. — С. 35-39.

УДК 343.985:343.622

О. С. Саїнчик
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики ОНЮА

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

Саме поняття «вбивство» нерозривно пов'язане з життям і смертю людини, тому без з'ясування змісту поняття життя і смерті не можна говорити і про визначення вбивства [1]. Досить важливою уявляється можливість достовірного визначення початку і кінця життя, тому що від цього в цілому ряді випадків залежить правильність розмежування різних видів злочинів (наприклад, дітовбивство і кримінальний аборт), а також злочинного і незлочинного. Наприклад, констатація смерті й узяття органів у донора.

У широкому змісті слова дітовбивством може бути визнане навмисне чи необережне позбавлення життя дитини різного віку і будь-якою особою. Однак у кримінальному праві цей термін слід розуміти в більш вузькому значенні, а саме: навмисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів чи зразу ж після них (ст. 117 КК України). Таке розуміння терміна «дітовбивство» у кримінальному праві і судовій медицині є загально визнаним, і саме в цьому значенні він вживається у роботі.

Установлення початку і кінця життя людини входить у компетенцію медичної науки. Питання це досить складне, тому що і народження, і смерть являють собою не одномоментні акти, а визначені процеси [2]. Значення встановлення точного моменту народження і смерті має не тільки медичний характер, але і правовий, через те, що із зазначеними моментами пов'язано багато правових наслідків, у тому числі і кримінально-правових.

Вивчені нами більш 40 кримінальних справ про дітовбивства за період з 1975 року і дотепер дали можливість припустити, що вихідна слідчо-оперативна ситуація по розглянутій категорії справ на початковий момент перевірки інформації може виглядати таким способом:

Ситуація перша — є слідчо-оперативна інформація про зникнення вагітності в останні місяці перед пологами або — відсутність новонародженої дитини в конкретної жінки.

У справах даної групи до попередніх слідчих дій відносяться:

- 1) допит жінки, підозрюваної у вбивстві немовляти;
- 2) судово-медичний огляд підозрюваної;
- 3) обшук за місцем проживання підозрюваної й огляд передбаченого місця пологів і місця приховання трупа;
- 4) допит заявника й осіб, що знали про пологи й обставини зникнення немовляти.

Черговість проведення зазначених першо-початкових слідчих дій залежить від наявних у розпорядженні слідчого вихідних даних. Перед допитом жінки, підозрюваної у вбивстві немовляти, необхідно проаналізувати всі наявні матеріали, що як викривають так і виправдують її, продумати черговість питань, порядок пред'явлення наявних у слідчого доказів. При допиті підозрюваної необхідно з'ясувати обставини вагітності і пологів, а також питання про долю народженої дитини [3]. Звичайно жінка, стосовно якої є дані про можливе здійснення нею дітовбивства у зв'язку зі зникненням ознак вагітності та відсутністю дитини:

А. Не визнає себе винною і дає одне з наступних пояснень:

- 1) заперечує факт вагітності і пологів;
- 2) визнає вагітність, але заперечує пологи, висуваючи версію про аборт;
- 3) визнає народження дитини, але висуває одну з версій, відповідно до якої:
 - дитина жива, але передана кому-небудь на виховання, підкинута і т. п.;
 - дитина народилася мертвою чи померла у результаті «стрімких» пологів або невдало зробленої самопомогі при пологах;
 - дитина, хоча і народилася живою, але померла від ненадання йому своєчасної і необхідної допомоги через утрату жінкою притомності під час пологів чи унаслідок своєї нежиттєздатності і т. п.

Б. Визнає себе винною у вбивстві і, як правило, повідомляє про місцезнаходження трупа.

Відомі випадки, коли підозрювана, з метою ввести слідчого в оману, вказує йому не те місце, де нею дійсно захований труп. Тому доцільно відразу після згоди жінки показати місцезнаходження трупа дитини (якщо воно знаходиться де-небудь поза місцем проживання), докладно допитати її про те, в якому конкретно місці та за яких обставин був захований труп, що вона запам'ятала з прикмет навколо місця приховання трупа, хто крім неї знає про місцезнаходження трупа і т. п.

Якщо жінка стверджує, що знищила труп дитини, яка нібито народилася мертвою, то й у такому випадку необхідно оглянути це місце [4].

Коли підозрювана, не ховаючи факту народження дитини живою, заявляє, що віддала її на виховання невідомій особі чи підкинула, слідчому потрібно докладно зафіксувати обставини, за яких дитина була підкинута чи віддана на виховання (дата, місце і т. п.), свідчення про людину, що взяла дитину на виховання (вік, зовнішність, одяг і т. п.), про одяг дитини (колір одягу дитини, ковдри, пелюшок; чи була ковдра байковою, ватяною, який був чепчик і т. п.).

Ситуація друга — у правоохоронні органи звернулася мати новонародженої дитини із заявою про смерть дитини, або мати з'явилася із покаяттям про дітовбивство.

Для встановлення провини велике значення мають початкові слідчі дії і, зокрема, допит підозрюваної. Установлення провини дітовбивці, що визнала себе винною, звичайно не становить труднощі. Складніше буває встановити, коли жінка її не визнає, висуваючи, наприклад, версії про народження дитини мертвою чи про її смерть, що наступила не в результаті її дій (бездіяльності), а з інших причин.

Підозрювана нерідко висуває версію про те, що дитина народилася мертвою або померла сама незабаром після пологів; що вона не могла надати дитині допомоги, оскільки знепритомніла і т. п. Походження ж тілесних ушкоджень на тілі немовляти мати іноді пояснює тим, що пологи застали її зненацька і дитина упала (так названі «стрімки» пологи), чи що вона завдала їй тілесних ушкоджень внаслідок самопомоги при пологах.

Версію про народження дитини мертвою, яка найчастіше висувається підозрюваною, звичайно легко вдається перевірити за допомогою судово-медичної експертизи трупа.

Особливу складність становить перевірка версії підозрюваної, коли жінка стверджує, що під час пологів вона знепритомніла і знаходилася у важкому стані, унаслідок чого не могла надати дитині своєчасну допомогу, і та померла від охолодження тіла, або від того, що задихнулася, відразу ж після пологів, і т. п. Перевірити цю версію підозрюваної не завжди вдається за допомогою проведення судово-медичної експертизи. У судовій медицині не заперечують можливості настання в жінки непритомного стану при позалікарняних пологах, що відбуваються без сторонньої допомоги, коли мають місце важкі пологи і велика втрата крові, хворобливий стан організму вагітної жінки і т. п. Тому одним із способів перевірки зазначеної версії є проведення судово-медичної експертизи підозрюваної, а також вивчення і зіставлення слідчим всіх обставин, пов'язаних безпосередньо як з родами так і післяродовим періодом, а також стосовно до періоду вагітності [5].

Щоб довести вину матері, необхідно з'ясувати й оцінити приблизно наступне коло обставин:

- 1) чи готувалася мати до народження дитини, чи готувала вона «придане» для неї;
- 2) чи говорила вона кому-небудь про своє бажання чи небажання мати дитину;
- 3) чи ховала вона і від кого свою вагітність, чи виражала бажання, щоб дитина народилася мертвою;

4) чи ставала на облік вагітних у жіночій консультації, чи користувалася декретною відпусткою;

5) чи зверталася для здійснення абортів в медичну установу чи намагалася зробити його поза лікарнею;

6) чи відмовлялася від надання їй медичної допомоги під час пологів і чому пологи відбулися поза лікарнею;

7) хто був присутній при пологах, і чи немає протиріччя між показаннями підозрюваної і цієї особи про обставини пологів, причини смерті дитини і т. д.;

8) чи ховала мати труп немовляти і чим це було викликано;

9) чи мається протиріччя між показаннями підозрюваної і висновком судово-медичної експертизи про народження живої дитини і причини її смерті; якщо мати висуває версію про народження мертвої дитини, необхідно установити й оцінити її відношення до цього факту (наприклад, чи була вона цим засмучена і т. д.);

10) хто був батьком дитини, і як він поставився до її народження; чи знали про вагітність і пологи батьки, родичі жінки й інші особи.

З'ясування цих обставин у сукупності дає можливість установити, чи мали дії чи бездіяльність матері характер вини і чи мала вона намір позбавити дитину життя.

Зібравши докази про всі обставини, пов'язаних з діями (бездіяльністю) матері і наслідками, що наступили — смертю дитини, слідчому необхідно їх ретельно проаналізувати й оцінити, щоб уникнути необгрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності. Слідчий повинен застерегти себе від переоцінки об'єктивної сторони на шкоду суб'єктивним ознакам. Це може привести до так званого об'єктивного зобов'язання (наприклад, по наслідках — настання смерті дитини, в якій мати не була винною).

Ситуація третя — є повідомлення або заява про зникнення в жінки вагітності чи новонародженої дитини.

Повідомлення і заяви про зникнення в жінки вагітності чи немовляти, як правило, мають потребу в попередній перевірці.

Зникнення вагітності може пояснюватися тим, що жінці зроблено аборт у лікарняних умовах, чи немовля, яке зникло, передано матір'ю на виховання в будинок дитини і т. п. Якщо надійшли свідчення про зникнення в жінки вагітності, то необхідно з'ясувати, чи дійсно жінка була вагітна і на якому місяці, які причини зникнення в неї вагітності (аборт, пологи). У тому випадку, коли в заяві чи повідомленні є відомості про зникнення дитини, слід установити:

а) чи дійсно зникла новонароджена дитина, за яких обставин, і яка його доля;

б) наскільки обгрунтовані припущення про імовірність насильницької смерті дитини.

Перевірку варто починати із з'ясування й уточнення обставин, викладених у заяві.

При цьому необхідно одержати відповіді на такі питання:

1) про яку жінку повідомляє заявник;

2) що відомо заявнику про терміни вагітності цієї жінки;

3) що він знає про обставини пологів і місцезнаходження дитини;

4) хто, крім заявника, знає про викладення ним фактів. Як показало вивчення кримінальних справ про дітовбивства, значне число заявників бувають анонімними, а повідомлення дуже короткими, тобто вказується лише жінка, яка у зв'язку зі зникненням вагітності чи дитини підозрюється в дітовбивстві. Анонімний заявник може бути встановлений органами міліції оперативним шляхом.

Ситуація четверта — виявлення трупа немовляти, особистість трупа, причина смерті не встановлена.

У випадках, коли підставою для порушення кримінальної справи послужило виявлення трупа немовляти, до початкових слідчих дій відносяться:

- 1) огляд трупа немовляти і місця його виявлення;
- 2) судово-медична експертиза трупа.

Тактика слідчого огляду місця події й огляду трупа досить докладно описані в криміналістичній і спеціальній літературі. Тому ми вважаємо, що висвітлення тактичних особливостей огляду трупа немовляти є темою самостійного криміналістичного дослідження.

Аналіз наукових і практичних досліджень за тематикою вбивств новонародженої дитини, автором розцінюються як недостатньо розроблені. Професори В. П. Бахін, В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепітько, В. П. Колмаков, Ю. П. Аленін і деякі інші автори ставили проблему розкриття вбивств дитини у найширшому аспекті. Однак проблемам розробки криміналістичної характеристики цього виду вбивств увага приділялася вкрай не достатньо. Метою статті автором ставиться початок наукової розробки методики розкриття та розслідування вбивства новонародженої дитини.

Література

1. Колмаков В. П. Значення для розслідування точного встановлення способів здійснення і приховання злочинів проти життя. — Х.: Харків. юрид. ін-т, 1956. — Вып. 5. — 245 с.
2. Бєлкіп Р. С. Курс криміналістики: У 3 т. Т. 3. — М.: Юристъ, 1997. — 526 с.
3. Колесниченко А. П. Актуальні проблеми методики розслідування злочинів // Питання держави і права. — М., 1970. — Вып. 6. — С. 36–44.
4. Колесниченко А. Н. Загальні положення методики розслідування злочинів. — Х., 1976. — 264 с.
5. Коновалова В. Е. Убивство: мистецтво розслідування. — Х., 2001. — 250 с.